

Erasmus School of
Social and
Behavioural Sciences

What is the city but the people?

Prof.dr. Marjolijn Das

Colofon

What is the city but the people?

Prof.dr. Marjolijn Das, 14 september 2018

ISBN 978-90-75289-28-2

Oplage

300

Uitgever

Erasmus School of Social and Behavioural Sciences | LDE Centre for BOLD Cities

Erasmus Universiteit Rotterdam, oktober 2018

Vormgeving

www.panart.nl

Druk

DeBondt Grafimedia

Foto achterkant omslag

Sjoerd van der Hucht Fotografie

What is the city but the people?

Prof.dr. Marjolijn Das

Rede

In verkorte vorm uitgesproken ter gelegenheid van de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Stedelijke Statistiek vanwege het Centraal Bureau voor de Statistiek, binnen het LDE Centre for BOLD Cities, aan de Erasmus School of Social and Behavioural Sciences, Erasmus Universiteit Rotterdam op 14 september 2018.

What is the city but the people?

Inleiding.....	9
1. Waarom: de aanleiding voor het instellen van deze leerstoel	11
2. Waar: de context van de leerstoel	13
3. Hoe: de data	15
4. Wat: de inhoud van de leerstoel.....	17
5. Wat: onderzoeksplannen	29
6. Wie: dankwoord	33
Referenties.....	35

**Mijnheer de rector magnificus,
Mijnheer de decaan van de Erasmus School of Social and
Behavioural Sciences,
Geachte toehoorders, beste collega's, vrienden en familie,**

Inleiding

'What is the city but the people?' laat Shakespeare een Romeinse volkstribuun zeggen in de zesde eeuw voor Christus (Coriolanus III). In een vlammeende toespraak voor burgers van de stad Rome betoogt de volkstribuun dat de stad niet meer is dan de mensen die er wonen. Dit is misschien wel wat kort door de bocht. Maar het geeft aardig de essentie weer van mijn onderzoeksterrein, want dat richt zich op de sociale aspecten van verstedelijking.

Steden bestaan al duizenden jaren en hebben door de eeuwen heen een veelheid aan functies vervuld. Om enkele functies van de moderne stad te illustreren wil ik dit verhaal beginnen met een stukje familiegeschiedenis. Daarmee introduceer ik direct ook mijn onderzoeksterrein.

Mijn grootmoeder van vaders kant is geboren in 1909 en is als jongvolwassene vanuit Twente naar Den Haag verhuisd. Ze werd naar Den Haag gehaald door haar broer, die na de Eerste Wereldoorlog al naar het westen was getrokken op zoek naar werk. In Twente was vooral werk in de textielindustrie, maar de arbeidsomstandigheden waren daar niet al te best en de lonen waren laag. Mijn oudoom werd in Den Haag een redelijk succesvol ondernemer in de administratieve sector, en na enkele jaren haalde hij een groot deel van de familie ook naar Den Haag. Mijn grootmoeder wist een opleiding binnen te halen op de Handelsdagschool en vond daarna een kantoorbaan. In Den Haag liepen natuurlijk ook leuke mannen rond. Mannen die vaak net wat meer opleiding hadden genoten en meer verdienden dan de mannen in Twente indertijd. Op de korfbalvereniging leerde mijn oma mijn opa kennen, die als bankklerk werkte.

Kortom, voor mijn oma heeft de verhuizing naar de Randstad ertoe geleid dat zij een opleiding behaalde en een kantoorbaan kreeg, een baan die ongetwijfeld veel beter betaalde dan het fabriekswerk in Twente. De stad fungeerde als **sociaaleconomische roltrap**. Ook vond zij in de stad een echtgenoot met een wat hogere sociale status: de stad diende als **relatiemarkt**. Daarnaast illustreert dit verhaal iets over het belang van familiebanden. De familie vormde een **geografisch netwerk**, in eerste instantie in Twente. Door verstedelijkingsprocessen – de trek naar de stad, op zoek naar beter werk - kwam de familie verder uit elkaar te wonen. Vervolgens **beïnvloedde** de familie elkaar weer in de keuze voor een woonlocatie en verhuisden meer familieleden naar Den Haag. Als laatste heeft deze familie elkaar geholpen en gesteund na de verhuizing naar Den Haag. Dergelijke wederzijdse **steunverlening** is ook een belangrijk kenmerk van familiebanden.

Veel families kennen dergelijke verhalen. Ze staan voor brede maatschappelijke verschijnselen rondom verstedelijking die ook in de huidige tijd nog actueel zijn: de invloed van verstedelijking op sociale verbanden en op menselijke (sociaal-economische) levenslopen.

Deze invloed van verstedelijkingsprocessen op mensen vormt de kern van mijn leerstoel. De eerste onderzoeksvraag is:

1. Welke sociale netwerken hebben stedelingen, en verschillen die van netwerken in minder stedelijke gebieden?

Zoals uit de introductie wel blijkt hebben familienetwerken daarbij mijn speciale interesse.

De logische vervolgvraag is:

2. Hoe beïnvloeden dergelijke (lokale) sociale netwerken en familienetwerken menselijke levenslopen?

Naast sociale verbanden kunnen ook lokale voorzieningen, arbeidsmarkt, beleid en talloze andere lokale ruimtelijke kenmerken invloed hebben op menselijke levenslopen. Dus de derde, meer algemene onderzoeksvraag is:

3. Wat is de invloed van de stedelijke leefomgeving op menselijke levenslopen?

De vraag naar omgevingsinvloed, de invloed van het sociale netwerk of van familie is niet zo simpel. Immers, wat is de invloed van de omgeving en wat zat van tevoren al in mensen zelf? Bij vragen naar de invloed van de omgeving (onderzoeksvraag 2 en 3) hoort ook altijd de onderliggende vraag naar de causaliteit: wat is oorzaak en wat is gevolg? Zo kiezen mensen zelf voor een bepaalde woonomgeving, en geven door hun verhuisgedrag gedeeltelijk zelf vorm aan die leefomgeving. Ook over deze selectie van woonomgevingen door mensen zal ik iets vertellen.

In mijn onderzoek richt ik me vooral op sociaaleconomische aspecten van de levensloop, zoals opleiding en inkomen. Daarmee raakt het onderzoek aan twee van de hoofdvragen van de sociologie: ongelijkheid in de maatschappij en het vraagstuk van sociale cohesie. Bij de ongelijkheidsvraagstukken kijk ik met name naar ruimtelijke ongelijkheid: ongelijkheid binnen steden, tussen steden en tussen stad en platteland.

Mijn rede is opgebouwd rondom de vijf vragen Wie, Wat, Hoe, Waar en Waarom, in omgekeerde volgorde.

1. Waarom: de aanleiding voor het instellen van deze leerstoel

Verstedelijking is een wereldwijd fenomeen: een steeds groter deel van de wereldbevolking woont in dichtbevolkte (stedelijke) gebieden (United Nations 2018; mooi gevisualiseerd door Smith 2017). In 2018 woont 55% van de wereldbevolking in stedelijk gebied (United Nations 2018). Dat komt door bevolkingsgroei en door de trek van platteland naar de stad. Met name kansrijke jongeren trekken massaal naar de steden, want daar zijn opleidingsmogelijkheden en daar bevinden zich de goedbetaalde banen. En zij keren later in hun leven meestal niet terug naar hun geboortestreek (Kooiman et al. in press). In de huidige kenniseconomie zijn stedelijke agglomeraties nog belangrijker geworden dan vroeger. Bedrijven profiteren van agglomeratie-effecten: concentratie van kennisbedrijven faciliteert handel, informatie-uitwisseling en men profiteert van een gemeenschappelijke arbeidsmarkt (Moretti 2012). Deze 'triomf van de stad' zoals Edward Glaeser (2012) het omschrijft, omvat ook de gebieden om de stad heen: voorsteden en zogeheten 'overlooptgemeenten'. Deze worden gevuld met stedelijk georiënteerde jonge gezinnen, waarvan vaak beide partners werken (Kooiman 2016, 2017).

In Nederland heeft ook internationale migratie de laatste vijftig jaar een belangrijke rol gespeeld bij verstedelijkingsprocessen en bevolkingsontwikkeling. Momenteel bestaat een groot deel van de bevolking van de Nederlandse grote steden uit migranten en hun kinderen en kleinkinderen. Vooral Amsterdam, Rotterdam en Den Haag kennen daarbij een zeer grote diversiteit (Jennissen et al. 2018).

Volgens de Regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2016 van het Planbureau voor de Leefomgeving en het Centraal Bureau voor de Statistiek zal de trend van verstedelijking de komende decennia in Nederland blijven doorzetten (CBS 2016), net als in de rest van de wereld (United Nations 2018). In Nederland gaat dit gepaard met bevolkingskrimp in een flink aantal kleinere gemeenten, vooral aan de periferie van het land (CBS 2016).

Verstedelijking staat sterk in de belangstelling van beleid, maatschappij en wetenschap. Gemeenten, vooral grote groeiende steden, zijn naarstig op zoek naar middelen om hun stad goed te kunnen blijven besturen en passend, effectief beleid te kunnen ontwikkelen. Data spelen daarbij een essentiële rol: de **Smart City**. Steden gebruiken een grote variëteit aan, vaak grootschalige, digitale data. Data van sensoren, verkeerslussen, gps, camera's en dergelijke worden gebruikt voor het managen van real-time

processen in de stad, zoals verkeersstromen¹, het ophalen van afval², crowd control bij evenementen³ of veiligheid op straat⁴. Digitale data afkomstig van overheidsregistraties en van enquêtes zijn onmisbaar om kennis te vergaren over de 'staat van de stad': kenmerken en leefsituatie van stadsbewoners, de lokale economie, de woningmarkt en ga zo maar door.

Bij het analyseren van die data werken gemeenten vaak samen met kennisinstellingen. Zo heeft het CBS samen met een aantal gemeenten zogenaamde Urban Data Centers opgericht, waarin beleidsvragen beantwoord worden door data en expertise van het CBS en de gemeente te bundelen. Daarnaast werken gemeenten vaak samen met wetenschappers. Dit gebeurt bijvoorbeeld binnen het LDE Centre for BOLD Cities, waar mijn leerstoel is gevestigd. Met name voor sociale wetenschappers is verstedelijking een heel belangrijk thema. In een snel veranderende verstedelijkende maatschappij ontstaan nieuwe vraagstukken over regionale en sociale ongelijkheid en sociale cohesie. Ook voor het beantwoorden van die vraagstukken zijn kwantitatieve grootschalige data onmisbaar.

Via deze leerstoel hoop ik bij te kunnen dragen aan wetenschappelijk en beleidsmatig inzicht in het fenomeen verstedelijking.

-
- 1 nos.nl/artikel/2163591-fiets-stoplicht-met-warmtesensor-proef-rotterdam-groot-succes.html
 - 2 www.rijnmond.nl/nieuws/161641/Sensoren-in-Rotterdamse-afvalcontainers
 - 3 social-glass.tudelft.nl/project/sail2015/
 - 4 future-city.nl/living-lab-stratumseind/

2. Waar: de context van de leerstoel

De leerstoel is ingesteld bij de Erasmus Universiteit, Erasmus School of Social and Behavioural Sciences, en valt binnen het Leiden-Delft-Erasmus Centre for BOLD Cities. De leerstoel is ingesteld vanwege het CBS, waar ik werkzaam ben.

Eerst iets over het Centre for BOLD Cities. BOLD staat voor Big, Open en/of Linked Data. Het Centre for BOLD Cities is een netwerkorganisatie, waarin expertise gebundeld wordt vanuit verschillende disciplines en vanuit de drie deelnemende universiteiten. Data in de stad is daarbij het centrale onderzoeksthema. Zo wordt er kwalitatief onderzoek gedaan naar de kennis en mening van stadsbewoners over data en privacy, en kwantitatief onderzoek waarbij grootschalige datasets worden gebruikt voor het onderzoeken van stedelijke vraagstukken.

Het CBS heeft als taak het publiceren van betrouwbare en samenhangende statistische informatie. Om dat te kunnen doen is, naast data, veel expertise nodig. Expertise over de data zelf, maar ook methodologische expertise en wetenschappelijk inhoudelijke kennis zijn onontbeerlijk om goede statistieken te maken. Het CBS is dan ook een kennisinstituut dat nauwe banden onderhoudt met de wetenschappelijke wereld.

Het CBS is onafhankelijk: de cijfers worden niet beïnvloed door de politiek of het bedrijfsleven. Een onafhankelijk statistiekbureau vervult een enorm belangrijke functie in een democratie. Het stelt de burgers in staat de politieke macht te controleren middels objectieve cijfers over hoe het met het land gaat.

3. Hoe: de data

Het CBS beschikt over een schat aan data voor wetenschappelijk en beleidsonderzoek. Voor het uitvoeren van haar taak, het maken van officiële statistieken, heeft het CBS wettelijk kosteloos toegang tot alle overheidsregisters. Vergeleken met veel andere landen is de Nederlandse overheid al heel lang sterk gedigitaliseerd. Dit heeft ertoe geleid dat het CBS nu samen met een aantal Scandinavische landen wereldwijd voorloopt in het gebruik van zeer grootschalige registerdata voor statistiek. Aanvullend voert het CBS ook nog een groot aantal enquêtes uit met een zeer grote steekproefomvang.

Alle informatie die het CBS over personen heeft, is samengebracht binnen het Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden (SSB, Bakker et al. 2014). De meeste informatie in het SSB komt uit integrale registers, bijvoorbeeld de Basisregistratie Personen, registers van de Belastingdienst, de Basisregistratie Adressen en Gebouwen, gegevens van het UWV, onderwijsinstellingen, ziekenhuizen, verzekeraars, de politie en nog veel meer. Daarnaast zijn ook enquêtes opgenomen in het SSB. Identificerende informatie wordt 'gepseudonimiseerd'. Bij pseudonimiseren worden identificerende gegevens verwijderd uit de data en vervangen door een koppelsleutel die uniek is voor iedere persoon. Daardoor zijn personen niet meer herkenbaar in de data, maar blijft de informatie uit verschillende bronnen koppelbaar op individueel niveau⁵. Vervolgens wordt de informatie op gestructureerde en gestandaardiseerde wijze opgeslagen, voorzien van uitgebreide documentatie.

Het moge duidelijk zijn dat veel van de gegevens in het SSB uiterst privacygevoelig zijn. Het beschermen van gevoelige gegevens is voor het CBS van het allergrootste belang. Er worden alleen gegevens over groepen naar buiten gebracht, nooit over individuen en CBS-data kunnen nooit voor bijvoorbeeld opsporingsdoelinden gebruikt worden. Naast het voornoemde pseudonimiseren heeft het CBS nog een groot aantal andere maatregelen getroffen om de gegevens van personen, maar ook bedrijven en instellingen, te beschermen. Het CBS wordt voor wat betreft de privacy van persoonsgegevens jaarlijks geaudit. Zie de website van het CBS voor meer informatie over de privacymaatregelen: www.cbs.nl/nl-nl/over-ons/organisatie/privacy.

Het SSB is vaak bij uitstek geschikt voor beleidsonderzoek en wetenschappelijk onderzoek, om drie redenen. Ten eerste zijn de data gewoonlijk integraal beschikbaar voor alle inwoners van Nederland. Dit maakt het mogelijk om in te zoomen op een zeer klein geografisch schaalniveau, en op kleine, maar beleidsrelevante groepen die in enquêtes vaak moeilijk te vangen zijn. Er kan ingezoomd worden zolang de privacy van personen niet in het geding is. Dat wil zeggen: zolang de output maar over voldoende grote groepen gaat en er geen individuele gegevens onthuld worden. Zo zou een

5 Daarmee verschilt pseudonimiseren van anonimiseren. Na anonimiseren is geen koppeling op persoonsniveau tussen verschillende bronnen meer mogelijk.

onderzoek bijvoorbeeld kunnen inzoomen op scholieren die zonder diploma de school verlaten, zogeheten 'voortijdig schoolverlaters', in de stadsregio Rotterdam. Ten tweede kunnen personen over de tijd worden gevolgd in hun levensloop. Deze voortijdig schoolverlaters kunnen bijvoorbeeld in de jaren erna gevolgd worden op de arbeidsmarkt. Ten derde kunnen gegevens van mensen met elkaar verbonden worden. Kinderen kunnen met hun ouders vergeleken worden, broers met zussen, en burens met burens. Zo kan bijvoorbeeld onderzocht worden uit wat voor type gezinnen of buurten deze jongeren komen.

Dit alles maakt de data uitermate geschikt voor bijvoorbeeld stedelijke studies, studies met een levensloopinsteek en studies naar familierelaties en de invloed van familie. Enquêtes staan tegenwoordig minder centraal in het statistische proces, maar blijven een belangrijke toegevoegde waarde hebben voor het verkrijgen van allerlei informatie die niet in registers zit. Denk bijvoorbeeld aan subjectieve informatie, zoals toekomstplannen en meningen.

Al het onderzoek dat ik vandaag presenteer is volledig gebaseerd op de registergegevens van het SSB.

4. Wat: de inhoud van de leerstoel

Familiebanden

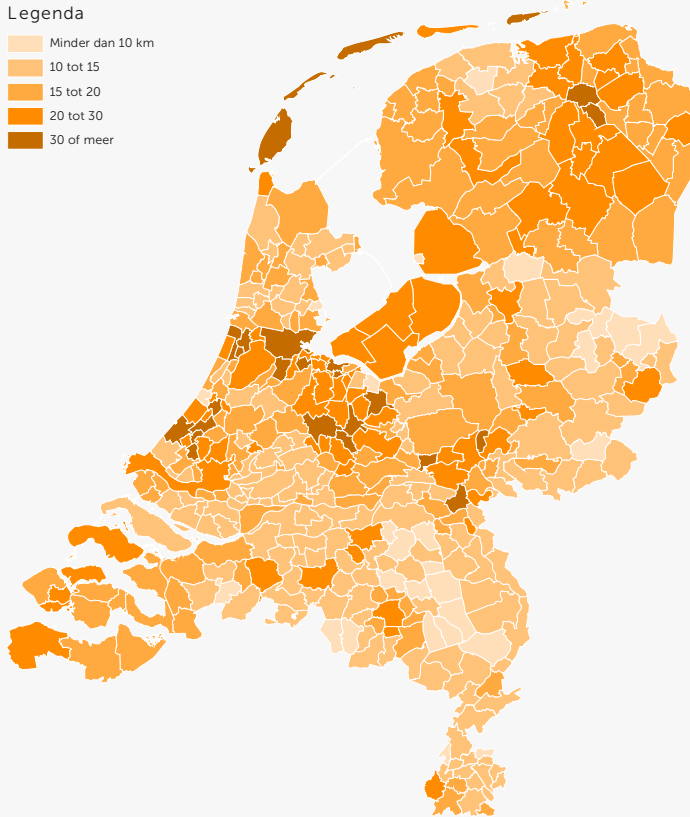
Waarom vinden wetenschappers, van biologen tot sociale wetenschappers familieverbanden zo enorm interessant? Familiebanden behoren tot de meest bestendige die mensen in hun leven hebben. Sociaalwetenschappelijk en antropologisch onderzoek toont aan dat familieleden elkaar steunen en helpen, tot ver in volwassenheid, in iedere maatschappij waar het onderzocht is (Barrett et al. 2002). Voor biologen is dat niet verrassend, want het helpen van de eigen familieleden is evolutionair gezien gunstig; een individu bevoordeelt hiermee feitelijk zijn eigen genen (Hamilton 1964). Dit principe wordt kin selectie genoemd (Maynard Smith 1964). Het helpen en bevoordelen van familie zien we dan ook in het gehele dierenrijk. Ook menselijk gedrag heeft voor een deel biologische wortels, iets wat mij met mijn achtergrond als gedragsbioloog misschien meer opvalt dan anderen.

Vooral tussen ouders en volwassen kinderen is veel steunverlening. Ouders geven hun kinderen financiële, emotionele en praktische steun. Zo bieden grootouders vaak zorg voor kleinkinderen zolang zij zelf nog fit zijn (Pebley & Rudkin 1999; Vandell et al. 2003; Knijn & Liefbroer 2006; Fergusson et al. 2008; Hank & Buber 2009). Kinderen steunen hun ouders ook, bijvoorbeeld bij gezondheidsproblemen (Knijn & Liefbroer 2006).

De geografie van familienetwerken

De trek van platteland naar stad betekent dat veel jonge mensen wegtrekken van hun geboorteplaats. Dergelijke processen kunnen er dus toe leiden dat mensen verder van hun familie wonen.

Figuur 1. Gemiddelde afstand van 25-44 jarigen tot hun ouders, in km, 2014

Bron: Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden, CBS (Jan van der Laan en Edwin de Jonge).

Figuur 1 geeft de gemiddelde afstanden van 25-44 jarige inwoners van gemeenten tot hun ouders. Inwoners van grote steden en de gebieden daaromheen wonen relatief ver weg van hun ouders. Dit geldt voor de gehele Randstad, maar ook voor steden buiten de Randstad zoals Groningen, Maastricht, Eindhoven en Tilburg. Dit weerspiegelt verstedelijkingspatronen uit het verleden: een aanzienlijk deel van de stadsbewoners is daar niet geboren, maar is als jongvolwassene gemigreerd vanuit minder stedelijke gebieden. Zie ook Van der Pers & Mulder (2013) voor een uitgebreid onderzoek naar de achtergronden van regionale verschillen in afstanden tussen familie.

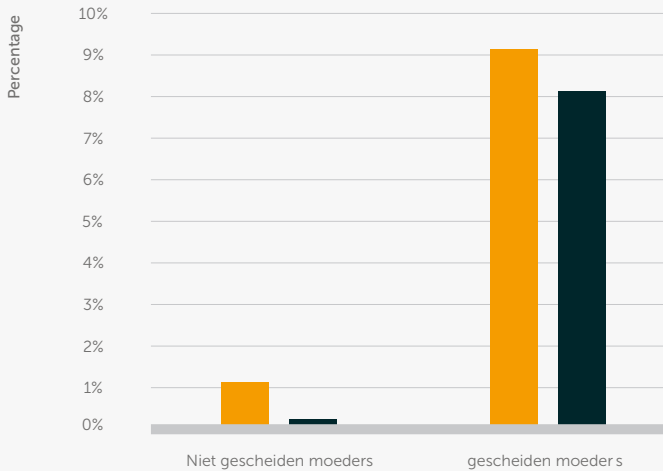
Eerder noemde ik al de praktische steun die familie elkaar geeft. Maar deze is sterk afhankelijk van de afstand waarop familie woont. Hoe dichterbij, hoe meer steun (Knijn & Liefbroer 2006; Joseph & Hallman 1998; Smith 1998; Hank 2007; Mulder & Van der Meer 2009). Verstedelijkingsprocessen zouden wederzijdse steun tussen ouders en kinderen dus kunnen bemoeilijken.

In landelijke gebieden met bevolkingskrimp zoals Noord-Nederland, Zeeland en Limburg wonen relatief veel ouderen. Hun kinderen, die mantelzorg kunnen bieden, wonen vaak ver weg. Mogelijk moeten deze ouderen daardoor vaker een beroep doen op formele zorg vanuit de WMO. Jongere stedelingen aan de andere kant zijn mogelijk vaker aangewezen op formele kinderopvang omdat grootouders ver weg wonen.

Natuurlijk is woonlocatie geen onveranderlijk gegeven. Mensen hebben de mogelijkheid om richting familie te verhuizen, en doen dat ook als zij steun nodig hebben (Smits 2010). Met Helga de Valk van het NIDI en Eva-Maria Merz heb ik bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar verhuisgedrag van gescheiden moeders (Das et al. 2016). Moeders bleken na een scheiding relatief vaker in de buurt van hun eigen moeder (of ouders) te gaan wonen. In 8% van de gevallen gingen zij zelfs bij hun moeder of ouders inwonen, meestal tijdelijk (Figuur 2). Naar verwachting hebben zij in de hectische tijd na scheiding vaak hulp en steun van hun ouders nodig, zowel met het vinden van tijdelijk onderdak als met de zorg voor hun kinderen. Een interessante vraag die we nog niet hebben onderzocht is of de nabijheid van grootouders de kleinkinderen ook daadwerkelijk helpt, en zo ja in welk opzicht. Ik kom hier later op terug bij het bespreken van de onderzoeksplannen.

Toch zijn dergelijke verhuizingen richting de familie eerder uitzondering dan regel. Ook op latere leeftijd wonen mensen in stedelijke gebieden nog steeds op gemiddeld grotere afstanden van hun ouders dan mensen in laagstedelijke gebieden.

Figuur 2. **Verhuizingen van pas gescheiden moeders** versus niet gescheiden moeders, 2008-2010⁶

Naar gemeente van grootmoeder

Inwonen bij grootmoeder

Bron: Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden, CBS

De familiecontext: genen en omgeving

Steunuitwisseling door volwassen familieleden is één ding, maar de familiebanden ontstaan in de jeugd, binnen de gezinscontext. Daar begint ook de steun, allereerst die van ouders aan hun kinderen. Binnen de sociologie heeft de zogenaamde "intergenerationale overdracht" van oudsher veel aandacht gekregen: dat wat van ouders op kinderen wordt overgedragen, oftewel de gelijkens tussen ouders en kinderen. Sociologen en ook beleidsmakers zijn speciaal geïnteresseerd in de overdracht van sociale status en opleidingsniveau, omdat dit een mechanisme is waardoor maatschappelijke ongelijkheid in stand blijft en van generatie op generatie wordt gereproduceerd (oa Blau & Duncan 1967; De Graaf & Kalmijn 2001).

6 Onze onderzoekspopulatie bestond uitsluitend uit moeders die aan het begin van de meetperiode niet in de gemeente van de grootmoeder woonden. Zie Das et al. 2016 voor meer informatie over de onderzoekspopulatie en methoden.

Het idee in de sociologie is dat de hulpbronnen van ouders een grote invloed hebben op de kansen van hun kinderen. Zo kunnen ouders die voldoende financiële middelen hebben veel investeren in het onderwijs van hun kinderen. En zogeheten cultureel kapitaal zou kinderen gereedschap meegeven dat hen helpt een hoge maatschappelijke positie te bereiken. Cultureel kapitaal kan bijvoorbeeld betekenen: veel boeken in huis, intellectuele discussies aan de keukentafel en verantwoorde gezinsuitstapjes zoals het museum. En de invloedrijke Franse socioloog Pierre Bourdieu benadrukte ook juist de minder tastbare zaken, zoals het aanleren van het taalgebruik, de smaak en de etiquette van de hogere klasse (bv Bourdieu 1984).

Maar daarnaast is er ook een biologische verklaring mogelijk voor de gelijkenis tussen ouders en kinderen. Familie heeft gedeeltelijk dezelfde genen; ouders en kinderen delen bijvoorbeeld de helft van hun genetisch materiaal. En veel menselijk gedrag en eigenschappen worden door genen beïnvloed, bijvoorbeeld persoonlijkheidskenmerken, psychische aandoeningen, intelligentie, op welke leeftijd mensen aan kinderen beginnen en nog veel meer (review in Plomin et al. 2013; Tropf et al. 2015).

Met Lotte Scheeren en Aat Liefbroer van het NIDI heb ik onderzoek gedaan naar de rol van hulpbronnen van de ouders – financieel en cultureel kapitaal - en van erfelijke factoren bij de intergenerationele overdracht van opleidingsniveau (Scheeren et al. 2017). Hiervoor vergeleken we adoptiegezinnen met gezinnen met biologische ouder-kind-paren. Op vijftienjarige leeftijd hing het opleidingsniveau van kinderen sterk samen met het opleidingsniveau van hun biologische ouders. Bij adoptiekinderen, die geen genen delen met hun adoptieouders, was de samenhang met opleidingsniveau van de adoptieouders zwak of zelfs afwezig (Figuur 3, zie Scheeren et al. 2017 voor de multivariate modellen). Het lijkt erop dat een flink deel van de gelijkenis tussen ouders en kinderen in opleidingsniveau in het huidige Nederland is terug te voeren op genen. Dit resultaat is in lijn met ander (Nederlands en Zweeds) onderzoek (de Zeeuw et al. 2016; Lyngstad et al. 2018; zie ook Okbay et al. 2016). Als opleidingsniveau een indicator is voor cultureel kapitaal⁷, dan vonden we weinig bewijs voor de overdracht van cultureel kapitaal in het Nederland van tegenwoordig.

7 Hoewel opleidingsniveau geen perfecte maatstaf is voor cultureel kapitaal, omvat het wel aspecten van cultureel kapitaal die specifiek belangrijk zijn bij formele educatie.

Figuur 3. Het aandeel kinderen op het VWO op leeftijd 15, naar opleidingsniveau van de moeder

Bron: Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden, CBS

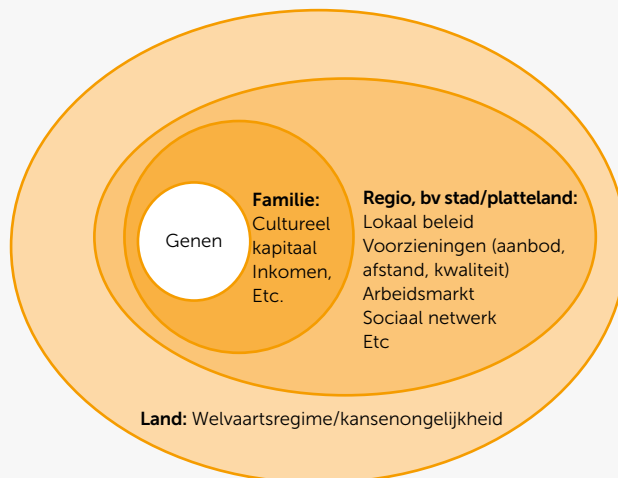
De relatieve invloed van genen en omgeving zegt iets over de kansenongelijkheid in de samenleving. In een land waar de toegang tot allerlei soorten informatie beperkt is, waar goed onderwijs duur is en slechts weggelegd voor enkelen, zullen de hulpbronnen van het ouderlijk gezin van groot belang zijn voor het maatschappelijk succes van het kind. In een meer egalitaire maatschappij met minder kansenongelijkheid zouden die hulpbronnen van het gezin juist minder belangrijk hoeven te zijn, en dan gaat genetische aanleg **relatief** gezien een grotere rol spelen. Zo bezien zegt dit resultaat iets positiefs over het onderwijs, de toegang tot informatie en de kansengelijkheid in het huidige Nederland.

Tegelijkertijd bleek uit ons onderzoek dat gezinsinkomen wél een duidelijke invloed had op het opleidingsniveau van adoptiekinderen, zij het dat ook deze invloed wat zwakker is dan bij biologische kinderen. Adoptiekinderen die in gezinnen opgroeiden met een hoog inkomen zaten op vijftienjarige leeftijd gemiddeld op een hoger niveau. Dit duidt erop dat er in Nederland wel degelijk nog kansenongelijkheid bestaat in het onderwijs,

zoals ook ander onderzoek constateert (bv Onderwijsinspectie 2018, maar zie ook Van Spijker et al. 2017). Er zijn verschillende verklaringen voor dit resultaat. Voortgezet onderwijs is weliswaar gratis in Nederland, maar veel kinderen hebben toch extra begeleiding nodig zoals bijles of huiswerkbegeleiding, en dat is duur. Ook het feit of een kind een eigen kamer heeft, of een eigen laptop voor het huiswerk zou veel kunnen uitmaken voor diens schooluitkomsten. Deze resultaten zijn relevant voor de aanhoudende discussie over kansenongelijkheid in het onderwijs. Het roept allerlei vervolgvragen op, bijvoorbeeld voor gemeentelijk armoedebeleid. Wat werkt het best? Veel gemeenten focussen op heel praktische inkomensondersteunende maatregelen, zoals het verstrekken van een laptop voor kinderen of een tegemoetkoming in de kosten van huiswerkbegeleiding. Ons resultaat suggereert dat dergelijke praktische maatregelen inderdaad een gunstig effect zouden kunnen hebben op schooluitkomsten. Maar om meer zicht te krijgen wat kinderen daadwerkelijk vooruithelpt, is gericht onderzoek nodig naar de effecten van (gemeentelijk) armoedebeleid, dat ook rekening houdt met de grote diversiteit in gezinnen en omstandigheden.

Het is in de sociale wetenschappen nog niet altijd gebruikelijk om naar genetische invloeden te kijken. Ik zou ervoor willen pleiten om dit zeker bij onderzoek naar intergenerationale overdracht en andere familiegelekenissen altijd als mogelijke verklaring mee te nemen en zo mogelijk expliciet te onderzoeken. Alleen door ook genetische invloeden te onderzoeken, krijgen we een volledig beeld en voorkomen we dat de invloed van opvoeding of omgeving wordt overschat.

Figuur 4. **Genen en verschillende niveaus van omgeving**

Als bepaald gedrag beïnvloed wordt door genen ('in de genen zit', zoals mensen dan zeggen), betekent dat overigens helemaal niet dat het kenmerk of gedrag daarmee onveranderlijk vastligt. De omgeving kan nog steeds een zeer grote, zelfs bepalende invloed hebben. Bovendien kunnen genen en (verschillende niveaus van) omgeving op complexe wijze met elkaar interacteren. Onderzoek naar erfelijke factoren kan juist meer licht werpen op die omgevingseffecten, zowel de familie-omgeving als de bredere omgeving van buurt, stad of land (Figuur 4) en daarmee kan zulk onderzoek beleid helpen om de meest effectieve interventies te bepalen.

Zo komen we vanzelf bij de rol die de stedelijke leefomgeving speelt bij levensloopuitkomsten.

De stedelijke omgeving: omgevingseffecten of selectie-effecten?

Een van de dingen die onderzoek naar omgevingseffecten zo leuk, maar ook complex maakt is het feit dat mensen zich niet random over de ruimte verdelen. Zij kiezen voor een bepaalde woonlocatie op basis van hun persoonlijke situatie, voorkeuren, mogelijkheden en beperkingen. Onder andere financiën, woningaanbod en locatie spelen daarbij een rol. Dat levert voor onderzoekers geregeld complicaties op met betrekking tot oorzaak en gevolg. Dit zal ik illustreren met een voorbeeld. Stel, je wilt onderzoeken of er een buurteffect is op inkomen. Helpt het mensen in sociaaleconomisch opzicht vooruit als zij in een rijke buurt wonen, tussen mensen die zelf een hoge sociale status hebben? Mensen die verwachten dat ze in de nabije toekomst in salaris zullen stijgen omdat zij bijvoorbeeld in een startersfunctie werkzaam zijn, zullen vaak een duurder huis kopen en in een rijkere buurt wonen vergeleken bij mensen die evenveel verdienen, maar geen salarisverhoging verwachten. De inkomensstijging die deze starters in de jaren erna doormaken is geen **effect** van het wonen in een rijke buurt: de verwachte inkomensstijging is immers juist de **oorzaak** daarvan.

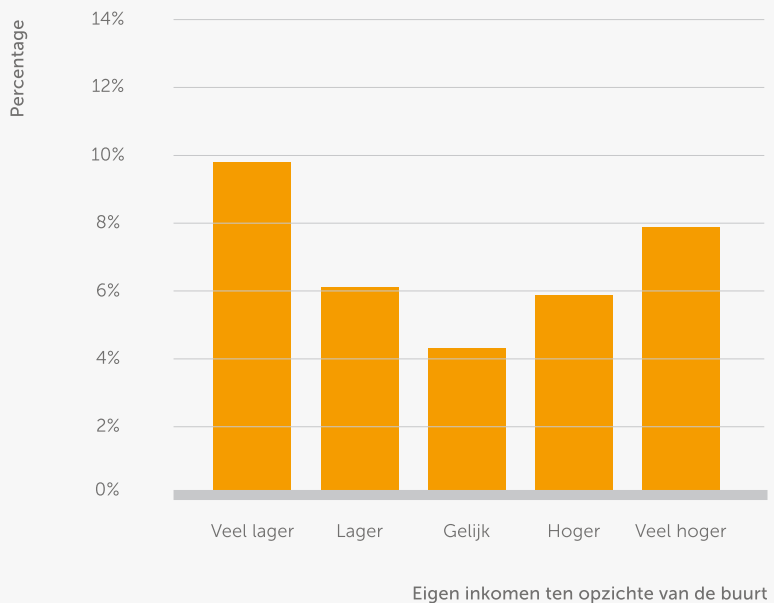
Door geen rekening te houden met dergelijke 'selectie-effecten' – specifieke groepen mensen die in specifieke buurten wonen – kunnen verkeerde conclusies getrokken worden. In bovenstaand voorbeeld zou het buurteffect overschat worden.

Keuze van woonlocaties, en vooral de keuze van mensen voor buurten vormt een onderzoeksterrein op zichzelf. Daarbij lijken vooral in stadsbuurten mensen bij voorkeur te wonen tussen anderen die op hen lijken. Bekend voorbeeld is uitsortering naar etniciteit of migratieachtergrond, onder andere via de zogeheten 'witte vlucht'. Dergelijke selectieve verhuizingen dragen ertoe bij dat sommige buurten bijna uitsluitend bewoners hebben met een Nederlandse of westerse achtergrond, terwijl in andere buurten juist relatief veel bewoners met een niet-westerse achtergrond wonen (Bolt et al. 2008; Van Ham & Feijten 2008; Das 2010). Die laatstgenoemde buurten zijn overigens over het algemeen wel gemengd, er wonen mensen met verschillende migratieachtergronden en ook mensen met een Nederlandse achtergrond. 'Mono-etnische' buurten of buurten waarin een meerderheid van bewoners dezelfde (niet Nederlandse) migratieachtergrond heeft bestaan vrijwel niet in Nederland (Hartog & Zorlu 2009; CBS kerncijfers wijken en buurten 2018).

Mensen sorteren zich ook uit op andere kenmerken. Met Wouter van Gent, Jan Latten

en Sako Musterd van de Universiteit van Amsterdam heb ik aangetoond dat mensen vaker verhuisden als zij qua inkomen sterk afweken van de rest van de buurt (Figuur 5; Musterd et al. 2016). Dit gold zowel voor relatief rijkere als voor relatief armere bewoners⁸. Momenteel zijn wij bezig met een tweede onderzoek, waaruit naar voren komt dat stellen zichzelf middels hun verhuisgedrag ook uitsorteren op sociaalculturele gelijkheid met buurtgenoten (Van Gent et al. submitted).

Figuur 5. **Verhuispercentages** van inwoners van de vier grote steden, naar relatief inkomen ten opzichte van de buurt.

Bron: Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden, CBS

8 Los van dit resultaat bleek uit ons onderzoek dat mensen daarnaast ook vaker verhuizen als de kwaliteit/prijs van de woning niet matcht met hun inkomen ('scheefwonen'). Dergelijke verhuizingen om woningkwaliteit leiden nog tot extra uitsorting.

Omgevingseffecten

Bewoners speelt het soort-zoekt-soortprincipe een rol bij de keuze voor een woonbuurt. Dit kan bijdragen aan eenzijdig samengestelde buurten, waarbij mensen met dezelfde karakteristieken 'samenklonteren'. Hebben dergelijke buurten vervolgens ook effecten op de bewoners?

Een grote hoeveelheid literatuur richt zich op de invloed van woonbuurten op bewoners. Bewoners van achterstandsbuurten zouden slechtere sociaaleconomische kansen hebben door onder andere socialisatieprocessen, een eenzijdig netwerk en stigmatisering (Lewis 1968; Wilson 1987; review in Galster 2012). Deze literatuur is echter vooral gebaseerd op de Amerikaanse situatie: grote achterstandswijken met een slechte infrastructuur, grote sociaaleconomische contrasten. In Nederland zijn buurteffecten op sociale stijging van bewoners gewoonlijk slechts erg bescheiden (Musterd et al. 2012; Permentier et al. 2013; Miltenburg 2017; van Ham et al. 2018).

Wijkbeleid van gemeenten is gewoonlijk gericht op het voorkómen van eenzijdig samengestelde, met name arme buurten. Er wordt gestreefd naar het creëren van sociale menging, bijvoorbeeld door het vervangen van goedkope oude woningen in een wijk door dure nieuwbouwappartementen. Hierbij heerst vaak nog steeds de gedachte dat menging goed is voor de zittende bewoners met een lage sociaaleconomische positie. In feite is daar maar weinig wetenschappelijke aanwijzing voor (Miltenburg 2017). Wel kan menging positieve effecten hebben op leefbaarheid, sociale cohesie en veiligheid (Wittebrood & Van Dijk 2009; Wittebrood & Permentier 2011) en daarmee ook op de uitstraling van de buurt.

Het is misschien niet zo vreemd dat in Nederland de buurt niet zo'n grote invloed heeft op sociale stijging. Ten eerste is de sociaaleconomische ruimtelijke segregatie in Nederlandse steden niet opvallend groot, en kleiner dan in Amerikaanse steden (Van der Welle et al. 2010). Ten tweede hebben de meeste mensen – hoewel niet allemaal! – een actieradius die veel groter is dan hun eigen buurt. Zowel qua arbeidsmarkt, sociaal netwerk, als qua het gebruik van voorzieningen bewegen veel mensen zich in de gehele stedelijke omgeving, en vaak nog daarbuiten (Latten & Kooiman 2011). Bij onderzoek naar de invloed van de omgeving is het dan ook in veel gevallen zinvol om naar de bredere stedelijke omgeving te kijken.

Levenslopen van vrouwen in steden

Met Willem Boterman, Lia Karsten en Jan Latten van de UvA onderzoek ik migratie van vrouwen naar de stad (eerste resultaten in Latten & Das 2016). We keken naar vrouwen die in landelijke gebieden zijn geboren en als twintiger in de stad woonden. Deze vrouwen vergeleken we met vrouwen die in landelijke gebieden zijn blijven wonen. Het onderzoek pretendeert niet de daadwerkelijke 'invloed' van de stedelijke omgeving te meten, maar onderzoekt divergentie in levenslopen in steden en plattelandsgebieden en de gevolgen voor ruimtelijke ongelijkheid.

In de meeste Nederlandse grote steden zijn jonge vrouwen tegenwoordig oververtegenwoordigd ten opzichte van jonge mannen. Kennelijk trekken jonge vrouwen in de loop van hun leven vaker naar steden dan mannen. De hoge deelname van vrouwen in het hoger onderwijs speelt hierbij zeker een rol, maar kan nauwelijks de enige verklaring zijn: de oververtegenwoordiging van jonge vrouwen in stedelijke gebieden is een wereldwijd fenomeen (Edlund 2005; UN Demographic Yearbook 2015).

Onze onderzoeksvraag was: welke voordelen zijn er aan het verhuizen naar de stad? Vaak trekken vrouwen naar de stad om er te studeren, maar een groot deel van de vrouwen die naar de stad trekken heeft later geen hoge opleiding. Hebben zij andere voordelen van de verhuizing? Daarnaast onderzochten we of er voor vrouwen ook risico's zijn verbonden aan een verhuizing naar de stad, met name voor relatievorming. Door de oververtegenwoordiging van jonge vrouwen in steden kan het voor hen moeilijker zijn om een (mannelijke) partner te vinden.

We keken naar de situatie als de vrouwen 45 jaar oud waren. De eerste resultaten geven aan dat vrouwen die een hoge opleiding hadden (hbo of universiteit) een aantal voordelen hadden van het wonen in de stad als twintiger. De stad had als sociaal-economische roltrap gefunctioneerd: de vrouwen hadden een betere baan dan vergelijkbare hoogopgeleide vrouwen in landelijke gebieden. En de stad fungeerde als een relatiemarkt: hoogopgeleide vrouwen hadden vaker een hoogopgeleide partner als zij als twintiger in de stad hadden gewoond. Hoogopgeleiden verdienen over het algemeen meer dan lageropgeleiden. Deze vrouwen haalden dus een dubbel economisch voordeel uit het wonen in de stad: zowel hun eigen inkomen als dat van hun partner lag gemiddeld hoger dan dat van vrouwen die in landelijke gebieden waren gebleven. Bij vrouwen die geen hoge opleiding behaalden (mbo-niveau of lager) is een tweedeling zichtbaar. Sommige lageropgeleide vrouwen profiteerden op dezelfde manier van de stad. Maar andere lageropgeleiden waren juist minder goed af dan op het platteland. Op 45-jarige leeftijd waren zij vaker afhankelijk van een uitkering en zij bleven vaker single als zij in de stad woonden als twintiger.

De stad heeft veel te bieden, maar kan kennelijk ook sociaaleconomische verschillen tussen mensen vergroten. Vrouwen met schijnbaar dezelfde eigenschappen, die allemaal naar de stad verhuizen, groeien vervolgens uit elkaar. Dit raakt sterk aan ongelijkheidsvraagstukken, die in Nederland duidelijk een ruimtelijke component hebben. Het Planbureau voor de Leefomgeving constateert toenemende sociaaleconomische contrasten binnen steden (Buitelaar et al. 2016). Wel moet de al eerder genoemde kanttekening in het oog gehouden worden dat de sociaaleconomische segregatie in Nederlandse steden in het algemeen niet opvallend groot is (Van der Welle et al. 2010). Ook sociaaleconomische verschillen tussen stad en platteland worden versterkt door de selectieve verhuizingen van kansrijken naar de steden, die daar vervolgens ook nog een betere maatschappelijke positie verkrijgen (Kooiman et al. 2013). Divergentie in levenslopen zien we dus binnen steden, maar ook tussen stad en platteland.

5. Wat: onderzoeksplannen

Nu volgt een globaal overzicht van mijn plannen voor de leerstoel, met af en toe een concreet voorbeeld om het geheel wat meer te laten leven.

De geografie van familienetwerken en de invloed op levenslopen

Het SSB, met zijn integrale data, maakt het mogelijk om heel gedetailleerd, op regionaal niveau, afstanden tussen verschillende familieleden in beeld te brengen, uitgesplitst naar allerlei persoonlijke kenmerken en naar regio. Dergelijke detaillering is essentieel. Afstanden tussen familieleden zijn de neerslag van verhuisgedrag in het verleden. Verhuizingen om te gaan studeren en arbeidsmigratie zijn erin terug te zien, maar ook bijvoorbeeld huwelijksmigratie. Afstanden tussen familie hangen dan ook sterk samen met kenmerken die bepalend zijn voor verhuisgedrag, zoals opleidingsniveau, leeftijd en geslacht. Dit blijkt uit onze eigen verkennende analyses, maar ook uit eerder werk van Clara Mulder en anderen. Daarnaast zijn er de al eerder genoemde sterke regionale verschillen; vooral stedelijke regio's werken als magneten vanwege opleidings- en arbeidsmarktmogelijkheden, terwijl landelijke gebieden vaker met een vertrekoverschot te maken hebben. Met dergelijke cijfers kunnen wetenschappelijke vragen beantwoord worden rondom verhuisgedrag in het verleden en heden, verschillen tussen regio's, en maatschappelijke verschijnselen die daaraan ten grondslag liggen.

Daarnaast zijn deze cijfers ook relevant voor beleid, omdat ze zicht geven op sociale vangnetten van verschillende mensen in verschillende gebieden. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning, die zich richt op het ondersteunen van kwetsbare inwoners. Kwetsbaar zijn vooral personen bij wie ongunstige omstandigheden zich 'stapelen'. Bijvoorbeeld ouderen met een laag inkomen, van wie de partner overleden is, en de kinderen ver weg wonen. Op het moment dat zij gezondheidsproblemen krijgen, kan het 'kaartenhuis van zelfredzaamheid' instorten als er geen sociaal vangnet is. Op het platteland, waar relatief gezien veel ouderen wonen, staan bovendien vaak voorzieningen onder druk. Er is weinig openbaar vervoer en voorzieningen als supermarkten, banken, scholen en ziekenhuizen zijn vaak ver(der) weg. Een dergelijke omgeving vraagt nog meer van mensen in termen van zelfredzaamheid.

Op wetenschappelijk vlak ligt er een aantal relevante onderzoeksvragen. Heeft de nabijheid van familie een positieve invloed op levenslopen, en hoe kunnen we dat meten? En wat is de invloed van de verdere omgeving? Kunnen de voorzieningen van de grote stad bijvoorbeeld compenseren voor hulp vanuit de familie? Thuiswonen en zelfredzaamheid van ouderen in steden en op het platteland is een mogelijk onderzoeksthema. En met Renske Keizer van de Erasmus Universiteit start ik binnenkort een onderzoek naar de invloed van de grootouders op de levensloop van hun kleinkinderen. We zagen al eerder dat moeders na een scheiding geneigd zijn te verhuizen richting hun eigen moeder. Nog onbekend is of de kleinkinderen ook profiteren van de

nabijheid en steun van de grootmoeder, of grootouders. Volgens sommige biologen en antropologen was in vroege menselijke samenlevingen met name de grootmoeder van moederskant van doorslaggevend belang voor het overleven van kleinkinderen (Hawkes 2004; Hrdy 2005). Ook hier zou het principe van kin selectie aan ten grondslag liggen. Uit onderzoek blijkt dat grootouders in veel maatschappijen inderdaad nog steeds een positieve invloed kunnen hebben op overleven of welzijn van kleinkinderen (review in Sear & Coall 2011).

De integrale registerdata van het SSB, in combinatie met enquêtes zoals de Netherlands Kinship Panel Study, bieden de mogelijkheid om over een lange tijdsperiode te kijken naar levenslopen van kleinkinderen, naar uitkomsten zoals gezondheid en opleidingsniveau, in relatie tot nabijheid en steun van grootouders. Er is een belangrijke relatie met verstedelijking. Allereerst vormt verstedelijking de drijvende kracht achter grotere afstanden tussen kleinkinderen en grootouders. Maar daarnaast kan, zoals eerder gezegd, de stad mogelijk ook alternatieven bieden voor zorg door familie vanwege het uitgebreidere aanbod aan voorzieningen.

Sociale netwerken

Een manier om naar sociale netwerken te kijken is via sociale netwerkanalyses. Daarbij staat niet het individu centraal, maar eigenschappen van het gehele netwerk. Dat opent enorm veel nieuwe onderzoeksmogelijkheden. Een voorbeeld: wij willen onderzoek gaan doen naar de overlap van verschillende typen sociale netwerken – familie, burens, collega's etc - en zijn daarbij met name geïnteresseerd in verschillen tussen stad en platteland. Het idee is dat sociale netwerken in kleine dorpen elkaar heel sterk overlappen. Volgens het cliché zou je overal dezelfde mensen tegenkomen: op je werk, op het schoolplein van je kinderen, en zaterdag zit je weer met dezelfde mensen op verjaardagsvisite achter de taart. De stad aan de andere kant straalt anonimiteit uit. Misschien komt dat gedeeltelijk wel omdat mensen in stedelijke gebieden met iedereen maar een klein stuk van hun leven delen en de verschillende netwerken van familie, vrienden, collega's elkaar dus maar weinig overlappen.

Dit is een hypothese, het is nog niet onderzocht. Om dit idee te testen werk ik samen met de CBS-afdelingen Demografie en Methodologie. Binnen het CBS-programma Complexiteit worden sociale netwerkanalyses uitgevoerd op het SSB. Het is heel vernieuwend om dergelijke technieken toe te passen op integrale registerdata over personen.

Omgevingseffecten: causaliteit

Onderzoek naar omgevingseffecten blijft enorm relevant, vooral in het kader van vraagstukken naar kansenongelijkheid: in hoeverre je levensloop wordt bepaald door de plek waar je woont. In de komende jaren wil ik mijn onderzoek naar met name stedelijke invloeden op levenslopen uitbouwen. Allereerst blijft de uitdaging hoe we werkelijke 'invloeden' van de omgeving meten en hoe we die onderscheiden van keuzes die mensen zelf maken of zaken die in mensen zelf zitten: de vraag naar de causaliteit. Er zijn verschillende methoden om meer zicht te krijgen op causaliteit. Zie bijvoorbeeld het quasi-experimentele design van Emily Miltenburg (2017), de methodologische aanpak van Maarten van Ham en collega's (2018) en die van Chetty & Hendren (2016).

Ook onderzoek naar regionale genetische variatie in allerlei kenmerken is in dit opzicht waardevol, onder andere omdat het inzicht geeft in (recente of oudere) migratiepatronen van mensen met verschillende genetische aanleg (bijvoorbeeld Abdellaoui et al. 2014). En recent was ikzelf betrokken bij een pilotsamenwerking in het kader van de oprichting van het dataplatform ODISSEI. Daarin hebben onderzoekers van de VU data van het CBS gecombineerd met genetische data uit het Nederlands Tweelingenregister om meer zicht te krijgen op regionale genetische variatie in kwetsbaarheid voor schizofrenie. Het is al langer bekend dat schizofrenie meer voorkomt in stedelijke gebieden. Het idee is dat de drukke urbane omgeving een bestaande gevoeligheid voor schizofrenie kan triggeren (Lederbogen et al. 2013). Maar uit dit onderzoek bleek dat er meer aan de hand is: er is namelijk een relatie tussen stedelijk wonen en genetische kwetsbaarheid voor schizofrenie. Mensen met zo'n genetische kwetsbaarheid verhuizen waarschijnlijk vaker naar een stad. Inmiddels is dit onderzoek gepubliceerd als onderdeel van een grotere studie (Colodro-Conde et al. 2018).

Het dataplatform ODISSEI biedt een infrastructuur voor grootschalige data voor de sociale wetenschappen en faciliteert ook het combineren van allerlei verschillende datasets. Dat geeft een enorme boost aan gezamenlijk interdisciplinair onderzoek, wat in mijn ogen de toekomst heeft en waaraan ikzelf de komende jaren ook hoop bij te dragen.

Omgevingseffecten: diversiteit

Tot slot wil ik in dit verhaal meegeven dat je bij ongelijkheidsvraagstukken altijd te maken hebt met diversiteit. Mensen zijn niet altijd en overal gelijk, en steden en regio's zijn dat ook niet. Rekening houden met die diversiteit is essentieel voor iedereen die onderzoek doet naar kansenongelijkheid.

Het is daarom van belang om onderzoek naar omgevingseffecten echt te 'personaliseren' (zie bijvoorbeeld Miltenburg, 2017). Vooral de grote steden kennen een enorme diversiteit. In de stad wonen mensen met allerlei verschillende migratieachtergronden, rijke tweeverdieners, werklozen, studenten, ouderen, jonge gezinnen en ga zo maar door. Mensen hebben een verschillende actieradius en maken op een verschillende manier gebruik van hun omgeving. Een woonomgeving die voor de één ongunstig is, hoeft voor de ander helemaal niet problematisch te zijn. Ook steden zelf zijn heel verschillend in allerlei karakteristieken: geschiedenis, politieke kleur, beleid etc.

In relatie tot het onderwerp diversiteit wil ik als eerste onderzoek gaan doen naar divergerende levenslopen in steden: hoe komt het dat vrouwen die op het eerste gezicht sterk op elkaar lijken uit elkaar groeien na een verhuizing naar steden?

Welke achtergronden hebben die vrouwen precies, naar welke steden verhuizen zij en welke levensloopegebeurtenissen maken zij mee?

Daarnaast is onderzoek naar levenslopen van mensen met verschillende migratieachtergronden in verschillende steden en regio's heel relevant, zowel voor integratie- en sociale cohesievraagstukken, als voor het vraagstuk van ruimtelijke ongelijkheid.

Vanuit wetenschappelijk perspectief is daarbij de internationale context essentieel; de vergelijking met andere landen met een andere cultuur, migratiegeschiedenis en type verzorgingsstaat (Esping-Andersen 1990). Met Helga de Valk van het NIDI ben ik mogelijkheden aan het verkennen om onze samenwerking op dit terrein verder uit te bouwen.

6. Wie: dankwoord

Ik kom aan het einde van mijn rede.

What is the city but the people? Om terug te komen op mijn oma: zij heeft veel aan de stad te danken gehad, en uiteindelijk lag dat toch voor het grootste deel aan de mensen in die stad: haar geliefde, haar familie en haar vriendinnen in Den Haag. Ook ik wil eindigen met de mensen aan wie ik iets aan te danken heb gehad.

Allereerst bedank ik het Centre for BOLD Cities, de directie van het CBS, het College van Bestuur van de Erasmus Universiteit en de decaan van de Erasmus School of Social and Behavioural Sciences voor het instellen van de leerstoel en mijn benoeming. Achter die instellingen staan natuurlijk specifieke mensen. Ik ben Huib van de Stadt, Sylvia Kok, Egon Gerards, Barteld Braaksma, Kees Zeelenberg en Jacobiene van der Hoeven van het CBS dankbaar voor hun rol in dit traject. Ook dank ik Victor Bekkers, Henk van der Molen en Pearl Dykstra van de Erasmus universiteit. En bovenal wil ik Liesbet van Zoonen bedanken, directeur van het Centre for BOLD Cities. Liesbet, ik heb bewondering voor de manier waarop je het Centre for BOLD cities hebt opgebouwd. Met veel aandacht voor inhoudelijke kwaliteit, maar ook juist veel aandacht voor de mensen, heb je een echt team weten te creëren. Bedankt daarvoor, en bedankt voor je vertrouwen in mij.

Je kunt ook zeggen: what is research but the people. Het leukste aan wetenschap is wat mij betreft de interactie met anderen. Ik prijs me gelukkig dat ik in de loop der jaren met heel veel leuke en slimme mensen op het CBS en daarbuiten heb samengewerkt. Ik kan jullie helaas niet allemaal bij naam noemen. Een paar mensen wil ik er wel uitlichten. Allereerst mijn promotor Jan van Hooff, etholoog aan de Universiteit Utrecht. Van de wetenschappelijke basis die hij me indertijd heeft meegegeven profiteer ik nog steeds. En ik heb lang heel prettig samengewerkt met een groot aantal mensen van de Urban Geographies groep aan de UvA, die ik daarvoor hartelijk wil bedanken. Jan Latten en Sako Musterd wil ik specifiek bedanken. Ik heb veel van jullie geleerd en jullie weten wel dat ik hier zonder jullie niet had gestaan.

Dan nog een bedankje voor het dinsdagmorgen-team van BOLD Cities. Ik vind het altijd gezellig en inspirerend tijdens de koffie. Luuk Schokker, bedankt voor al je hulp bij de aanloop naar de oratie en voor een aantal mooie plaatjes in de PowerPoint.

Op het CBS maak ik deel uit van een hecht en gezellig team, team Sociaal-Economisch Totaalbeeld. En ook buiten SET heb ik veel contacten met CBS'ers, waaronder een hoop collega's uit de traineepool van bijna 20 jaar geleden. Bedankt voor de samenwerking en voor de goede tijden die we met elkaar gehad hebben.

Op werkgebied ben ik Ingeborg Deerenberg, Andrea Annema en Nienke de Man dankbaar voor hun goede en snelle service bij het maken van SSB-analysebestanden.

Ruben van Gaalen is mijn collega-bijzonder hoogleraar bij team SET. Bedankt voor alle goede gesprekken, ik vind het heel fijn om een klankbord zo dicht in de buurt te hebben.

Als laatste een bedankje voor de mensen uit mijn persoonlijke sociale netwerk. Allereerst mijn vrienden (sommigen zelf in toga!), mijn tantes, ooms, neven en nichten, en mijn lieve schoonfamilie. Ik vind het ongelooflijk leuk dat jullie er vandaag allemaal zijn. Mijn tante Francine wil ik speciaal bedanken voor de foto's en de familieverhalen. Mochten daar toch fouten inzitten, dan zijn die van mij.

Mijn vader en moeder kunnen hier vanwege hun slechte gezondheid vandaag helaas niet zijn. Zij hebben mij allebei enorm veel gegeven aan liefde en steun. Mijn vader heeft een groot deel van zijn werkzame leven bij de gemeente Rotterdam aan stedelijke statistieken gewerkt. Een sterk staaltje van intergenerationele overdracht.

Mijn zus Els is niet alleen mijn zus, maar ook mijn beste en liefste vriendin. En ook tussen onze gezinnen klikt het bijzonder goed. Ik verheug me op ons weekendje Beekse Bergen volgende week.

En als laatste mijn eigen gezin, Hans, Lucas en Anna. Als ik zou gaan opsommen waarvoor ik jullie dankbaar ben, dan zou ik nog minstens drie kwartier langer aan het woord zijn. Laat ik het erop houden dat ik ontzettend gelukkig met jullie ben.

Ik heb gezegd.

Noot: ik ben Ruben van Gaalen, Hans Veenema en Liesbet van Zoonen dankbaar voor het zorgvuldig lezen en becommentariëren van een eerdere versie van deze oratie.

Referenties

- Abdellaoui, A., Hottenga, J. J., Willemsen, G., Bartels, M., Bijsterveldt, E. E. (2014). Educational attainment influences genetic variation through migration and assortative mating. *PLoS One*, **10**, e0118935.
- Bakker, B. F., Van Rooijen, J., Van Toor, L. (2014). The system of social statistical datasets of Statistics Netherlands: An integral approach to the production of register-based social statistics. *Statistical Journal of the IAOS*, **30**(4), 411-424.
- Barrett, L., Dunbar, R., Lycett, J. (2002). *Human evolutionary psychology*. Princeton University Press.
- Blau, P. M., Duncan, O. D. (1967). *The American occupational structure*.
- Bolt, G., Van Kempen, R., Van Ham, M. (2008). Minority Ethnic Groups in the Dutch Housing Market: Spatial Segregation, Relocation Dynamics and Housing Policy. *Urban Studies* **45**(7), 1359–1384.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgment of taste*. Harvard University Press.
- Buitelaar, E., Weterings, A. B., Raspe, O., Jonkeren, O., Boterman, W. R. (2016). *De verdeelde triomf: verkenning van stedelijk-economische ongelijkheid en opties voor beleid: Ruimtelijke Verkenningen 2016*. Planbureau voor de Leefomgeving.
- CBS (2016). PBL/CBS: groei steden zet door. CBS-nieuwsbericht, 12 september 2016.
- Chetty, R., Hendren, N. (2016). *The impacts of neighborhoods on intergenerational mobility II: County-level estimates* (No. w23002). National Bureau of Economic Research.
- Colodro-Conde, L., Couvy-Duchesne, B., Whitfield, J. B., Streit, F., Gordon, S., Kemper, K. E., Yengo, L., Zheng, Z., Trzaskowski, M., De Zeeuw, E. M., Nivard, M. G., Das, M., Neale, R. E., MacGregor, S., Olsen, C. M., Whiteman, D. C., Boomsma, D.I., Yang, J., Rietschel, M., McGrath, J. J., Medland, S. E., Martin, N. G. (2018). Association Between Population Density and Genetic Risk for Schizophrenia. *JAMA Psychiatry*. **75**(9), 901-910.
- Das, M. (2010). Verkleuring van buurten. In *Jaarrapport integratie 2010*, Van der Vliet, R., Ooijevaar, J., en Boerdam, A. (eds). Centraal Bureau voor de Statistiek, pp 129-142.
- Das, M., De Valk, H., Merz, E. M. (2016). Mothers' Mobility after Separation: Do Grandmothers Matter? *Population, space and place* **23**(2), e2010.

- De Graaf, P. M., Kalmijn, M. (2001). Trends in the intergenerational transmission of cultural and economic status. *Acta Sociologica*, 44(1), 51-66.
- De Zeeuw, E. L., Van Beijsterveldt, C. E., Glasner, T. J., De Geus, E. J., Boomsma, D. I. (2016). Arithmetic, reading and writing performance has a strong genetic component: A study in primary school children. *Learning and individual differences*, 47, 156-166.
- Edlund, L. (2005). Sex and the City. *Scandinavian Journal of Economics*, 107(1), 25-44.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.
- Fergusson, E., Maughan, B., Golding, J. (2008). Which children receive grandparental care and what effect does it have? *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 49(2), 161–169.
- Galster, G. C. (2012). The mechanism(s) of neighbourhood effects: Theory, evidence, and policy implications. In *Neighbourhood effects research: New perspectives*, Van Ham, M., Mantley, D., Bailey, N., Simpson, L., Maclennan, D. (eds.). Springer, pp. 23–56.
- Glaeser, E. L. (2012). *Triumph of the city: How our greatest invention makes us richer, smarter, greener, healthier, and happier*. Penguin.
- Hamilton, W. D. (1964). The genetical evolution of social behaviour. I. *Journal of theoretical biology*, 7(1), 1-16.
- Hank, K., Buber, I. (2009). Grandparents caring for their grandchildren: findings from the 2004 Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues* 30, 53–73.
- Hank, K. (2007). Proximity and contacts between older parents and their children: a European comparison. *Journal of Marriage and Family* 69(1), 157–173.
- Hartog, J., & Zorlu, A. (2009). Ethnic segregation in The Netherlands: An analysis at neighbourhood level. *International Journal of Manpower*, 30(1/2), 15-25.
- Hawkes, K. (2004). Human longevity: the grandmother effect. *Nature*, 428(6979), 128.
- Hrdy, S. B. (2005). Cooperative breeders with an ace in the hole. In *Grandmotherhood: The evolutionary significance of the second half of female life*. Rutgers University Press, pp. 295-317.
- Jennissen, R., Engbersen, G., Bokhorst, M. Bovens, M. (2018). *WRR-verkenning nr. 38. De nieuwe verscheidenheid. Toenemende diversiteit naar herkomst in Nederland*. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

- Joseph, A. E., Hallman, B. C. (1998). Over the hill and far away: distance as a barrier to the provision of assistance to elderly relatives. *Social Science and Medicine* 46, 631–640.
- Knijn, T. C., Liefbroer, A. C. (2006). More kin than kind: instrumental support in families. In *Family solidarity in the Netherlands*, Dykstra, P., Kalmijn, M., Knijn, T., Komter, A., Liefbroer, A., Mulder, C. (eds.). Dutch University Press, pp. 89–105.
- Kooiman, N. (2016). Meer jonge gezinnen verlaten de stad. CBS-nieuwsbericht, 9 juni 2016.
- Kooiman, N. (2017). Veel jonge gezinnen verlaten de stad. CBS-nieuwsbericht, 7 november 2017.
- Kooiman, N., Latten, J., Annema, A. (2013). Bevolking van vertrekregio's blijft sociaal-economisch achter. *Bevolkingstrends* november 2013.
- Kooiman, N., Latten, J. J., Bontje, M. (2018). Human capital migration: a longitudinal perspective. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, in press.
- Latten, J. J., Kooiman, N. (2011). Aantrekkingskracht van regio's en demografische gevolgen. *Bevolkingstrends*, 59(2), 105–110.
- Latten, J. J., Das, M. (2016). Emancipatie en de trek naar de stad. *Demos* 32(6),1-3.
- Lederbogen, F., Haddad, L., Meyer-Lindenberg, A. (2013). Urban social stress—risk factor for mental disorders: the case of schizophrenia. *Environmental Pollution*. 183, 2-6.
- Lewis, O. (1968). The culture of poverty. In *On understanding poverty: Perspectives from the social sciences*, Monynihan, D.P. (ed.). Basic Books, New York, pp. 187–200.
- Lyngstad, T. H., Ystrøm, E., Zambrana, I. (2018). An Anatomy of Intergenerational Transmission. Working paper.
- Maynard Smith, J. (1964). Group selection and kin selection. *Nature*, 201(4924), 1145.
- Miltenburg, E.M. (2017). A different place to different people. Conditional neighbourhood effects on residents' socio-economic status. Universiteit van Amsterdam, PhD thesis.
- Moretti, E. (2012). *The new geography of jobs*. Houghton Mifflin Harcourt.
- Mulder C. H., Van der Meer M. J. (2009). Geographical distances and support from family members. *Population, Space and Place* 15(4), 381–399.
- Musterd, S., De Vos, S., Das, M., Latten, J. J. (2012). Neighbourhood composition and economic prospects: a longitudinal study in the Netherlands. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 103(1), 85–100.

Musterd, S., Van Gent, W. P. C., Das, M., Latten, J. J. (2016). Adaptive behaviour in urban space: Residential mobility in response to social distance. *Urban Studies* 53(2): 227–246.

Okbay, A., Beauchamp, J. P., Fontana, M. A., Lee, J. J., Pers, T. H., Rietveld, C. A., ..., Oskarsson, S. (2016). Genome-wide association study identifies 74 loci associated with educational attainment. *Nature*, 533(7604), 539.

Onderwijsinspectie (2018). **De staat van het onderwijs: Onderwijsverslag 2016/2017**. Inspectie van het Onderwijs.

Pebley A. R., Rudkin L. L. (1999). Grandparents caring for grandchildren. What do we know? *Journal of Family Issues* 20, 218–242.

Permentier, M. Kullberg, J., Van Noije, L. (2013). **Werk aan de wijk. Een quasi-experimentele evaluatie van het krachtwijkenbeleid**. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Plomin, R., DeFries, J. C., Knopik, V. S., Neiderhiser, J. M. (2013). **Behavioral Genetics**. New York, Worth Publishers.

Scheeren, L., Das, M., Liefbroer, A. C. (2017). Intergenerational transmission of educational attainment in adoptive families in the Netherlands. *Research in Social Stratification and Mobility*, 48, 10-19.

Sear, R., Coall, D. (2011). How much does family matter? Cooperative breeding and the demographic transition. *Population and development review*, 37, 81-112.

Smith G. C. (1998). Residential separation and patterns of interaction between elderly parents and their adult children. *Progress in Human Geography* 22, 368–384.

Smith, D. A., (2017). World city populations 1950-2030: Proportional circle time series map, *Environment and Planning A*, 49(1), 3-5.

Smits, A. (2010). Moving close to parents and adult children in the Netherlands: the influence of support needs. *Demographic Research*, 22, 985-1014.

Tropf, F. C., Barban, N., Mills, M. C., Snieder, H., Mandemakers, J. J. (2015). Genetic influence on age at first birth of female twins born in the UK, 1919–68. *Population studies*, 69(2), 129-145.

United Nations (2015). **United Nations Demographic Yearbook 2015**. unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dyb2015.htm

United Nations, Department of Economic and Social Affairs (2018). **2018 Revision of World Urbanization Prospects**. esa.un.org/unpd/wup/

- Van der Pers, M., Mulder, C. H. (2013). The regional dimension of intergenerational proximity in the Netherlands. *Population, Space and Place* 19(5), 505–521.
- Van der Welle, I. C., Klaver, J. F. I., Odé, A. (2010). *Ruimtelijke segregatie in Nederland in internationaal perspectief*. Regioplan.
- Van Ham, M., Boschman, S., Vogel, M. (2018). Incorporating neighbourhood choice in a model of neighbourhood effects on income. *Demography*, online first.
- Van Ham, M., Feijten, P. (2008). Who wants to leave the neighbourhood? The effect of being different from the neighbourhood population on wishes to move. *Environment and planning A* 40, 1151–1170.
- Van Gent, W. P. C., Musterd, S., Das, M., Latten, J. J. (submitted). Socio-cultural, economic and ethnic homogeneity in residential mobility and spatial sorting among couples.
- Van Spijker, F., Van der Houwen, K., Van Gaalen, R. (2017). Invloed ouderlijk opleidingsniveau reikt tot ver in het voortgezet onderwijs. *Economisch Statistische Berichten* 102 (4749): 234-237.
- Vandell, D. L., McCartney, K., Owen, M. T., Booth, C., Clarke-Stewart, A. (2003). Variations in child care by grandparents during the first three years. *Journal of Marriage and Family* 65(2), 375–381.
- Wilson, W. J. (2012). *The truly disadvantaged: The inner city, the underclass, and public policy*. University of Chicago Press.
- Wittebrood, K., Permentier, M. (2011). *Wonen, wijken en interventies. Krachtwijkenbeleid in perspectief*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Wittebrood, K., Van Dijk, T. (2009). *Aandacht voor de wijk. Effecten van herstructurering op de leefbaarheid en veiligheid*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Prof. dr. Marjolijn Das is senior statistisch onderzoeker bij het Centraal Bureau voor de Statistiek en doet sociaalwetenschappelijk onderzoek op het terrein van ruimtelijke demografie. Daarnaast is zij sinds 2001 betrokken bij de ontwikkeling, organisatie en ontginning van het SSB. Zij publiceerde onder andere over verhuisgedrag en levensloopgebeurtenissen, stadsgeografie en de invloed van en nabijheid van familie. Marjolijn Das promoveerde als etholoog aan de Universiteit Utrecht. Zij is aangesteld binnen het Leiden-Delft-Erasmus Centre for BOLD Cities, vanwege het Centraal Bureau voor de Statistiek.

What is the city but the people?

Verstedelijking is een wereldwijd fenomeen. Volgens de laatste cijfers van de VN woont tegenwoordig 55% van de wereldbevolking in steden. Verstedelijkingsprocessen hebben potentieel grote gevolgen voor levenslopen, voor sociale netwerken en voor ruimtelijke sociaaleconomische ongelijkheid. Kansrijke jongeren trekken weg uit landelijke gebieden, de ouderen blijven achter. De geografie van sociale verbanden verandert daardoor. Deze rede behandelt de vraag hoe je omgeving – je familie, je lokale sociale netwerk, de stedelijke omgeving zelf – samenhangt met jouw maatschappelijke kansen. En de vraag of die samenhang ook een oorzakelijk verband betekent, is er bijvoorbeeld sprake van een invloed van de omgeving, of meet je bestaande verschillen tussen mensen? Voor het onderzoek worden grootschalige registerdata gebruikt uit het Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden (SSB) van het CBS.

Erasmus University Rotterdam (EUR)
Erasmus School of Social and Behavioural
Sciences (ESSB)

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam, The Netherlands

T +31 10 408 2135

E office@essb.eur.nl

W www.eur.nl/essb

ISBN

978-90-75289-28-2